

Η νεοφιλελεύθερη ευρωπαϊκή ενοποίηση μετά το «Brexit»

του Γιάννη Μηλιού¹

1. Η πολιτική και οικονομική αστάθεια μετά τη νίκη του Brexit και ο βρετανικός «ευρωσκεπτικισμός»

Η απόφαση της πλειοψηφίας των Βρετανών πολιτών για αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ) από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχει οδηγήσει στη μεγαλύτερη πολιτική κρίση στη χώρα εδώ και δεκαετίες, με την παραίτηση του πρωθυπουργού David Cameron, την εσωκομματική αμφισβήτηση του ηγέτη των Εργατικών Jeremy Corbyn και τη μέχρι στιγμής διαφαινόμενη αμηχανία των στελεχών των Συντηρητικών που ηγήθηκαν στην καμπάνια για το Brexit, σχετικά με τα αναγκαία επόμενα βήματα. Οδήγησε επίσης στη μεγαλύτερη αστάθεια στις χρηματαγορές μετά τη χρηματοπιστωτική κατάρρευση του 2007-2008, με την ισοτιμία της στερλίνας να φθάνει στο χαμηλότερο επίπεδο των τελευταίων 30 ετών.

Ταυτόχρονα το αποτέλεσμα μοιάζει να παρέχει επιχειρήματα σε όλες τις χαρακτηριζόμενες από τα επίσημα ΜΜΕ «ευρωσκεπτικιστικές» πολιτικές δυνάμεις στην ΕΕ, για το ότι η Ένωση δεν είναι «μη αντιστρέψιμη»: με απόφαση των πολιτών της, οποιαδήποτε χώρα-μέλος μπορεί να πάρει το δρόμο της «εξόδου». Για τις δυνάμεις της ευρωπαϊκής Ακροδεξιάς που υποστηρίζουν την έξοδο από τη Ζώνη του Ευρώ ή την ΕΕ («Εθνικό Μέτωπο» στη Γαλλία, «Εναλλακτική για τη Γερμανία» κ.ο.κ.), το αποτέλεσμα του βρετανικού Δημοψηφίσματος ερμηνεύεται ως ένδειξη για το ότι οι απόψεις τους αποκτούν (ή μπορούν να αποκτήσουν) μια ηγεμονική δυναμική σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Εντούτοις, όλη αυτή η αναταραχή δεν θεωρώ ότι προδικάζει το μέλλον του εγχειρήματος της ΕΕ. Στη Βρετανία, οι πολιτικές δυνάμεις που ηγήθηκαν της εκστρατείας για το Brexit δεν ήταν η Ακροδεξιά αλλά τμήμα του «πυρήνα» των Tories (του παραδοσιακού συντηρητικού κόμματος που κυβέρνησε για πρώτη φορά τη χώρα το 1783). Πέραν τούτου, αμέσως μετά την εκλογή του Jeremy Corbyn στην ηγεσία του Εργατικού Κόμματος στις 12/9/2015, σύσσωμος σχεδόν ο βρετανικός τύπος αμφέβαλλε για το ποια στάση θα τηρήσει (ή έστω ποια είναι η «πραγματική»

¹ Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Ε. Μ. Πολυτεχνείο, διευθυντής της τριμηνιαίας επιθεώρησης *Θέσεις* (www.theseis.com).

θέση που υποστηρίζει) ο νέος ηγέτης της βρετανικής Κεντροαριστεράς. Είναι χαρακτηριστικό ότι κεντρικό άρθρο στην κεντροαριστερή *Guardian* λίγες μέρες πριν την εκλογή νέου επικεφαλής στο κόμμα των Εργατικών, στις 25/8/2015, είχε τον ακόλουθο τίτλο: «Αυτή η κούρσα για την ηγεσία είναι σημαντικότερη από το κόμμα των Εργατικών: Αν νικήσει ο Corbyn η Βρετανία μπορεί να βρεθεί εκτός Ευρώπης».²

Όμως και στον κόσμο των τεχνοκρατών και της επιχειρηματικότητας υπήρχε παραδοσιακά στη Βρετανία ένα συγκροτημένο «ευροσκεπτικιστικό» ρεύμα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Bernard Connolly, πρώην στελέχους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ως επικεφαλής της διοίκησης για τον σχεδιασμό του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος και τη Νομισματική Πολιτική), ο οποίος το 1995 εξέδωσε το βιβλίο *Η σάπια καρδιά της Ευρώπης. Ο βρώμικος πόλεμος για το χρήμα της Ευρώπης* (*The Rotten Heart of Europe. The Dirty War for Europe's Money*), στο οποίο υποστηρίζει για τον ευρωπαϊκό μηχανισμό συναλλαγματικών ισοτιμιών, που οδήγησε στη δημιουργία του ευρώ: «ο μηχανισμός ήταν μέρος ενός προγράμματος για την υπονόμευση της ανεξαρτησίας – τόσο της πολιτικής όσο και της οικονομικής – των χωρών της Ευρώπης».

Σύμφωνα με τους Βρετανούς «ευροσκεπτικιστές», έξοδος από την ΕΕ δεν σημαίνει έξοδο από την Ευρώπη, καθώς «εντός Ευρώπης» παραμένουν πάντα χώρες όπως η Νορβηγία ή η Ελβετία, οι οποίες έχουν συνάψει ειδικές συμφωνίες οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης με την ΕΕ αλλά και με χώρες εκτός αυτής (η Ελβετία είναι μάλιστα μέλος και της Συνθήκης Schengen).

2. Όψεις της τρέχουσας συζήτησης

Πολλά γράφτηκαν τις τελευταίες μέρες σχετικά με το αποτέλεσμα του Δημοψηφίσματος στη Βρετανία. Σε όλο τον κόσμο, η πλειοψηφία εκείνων που δυσανεστήθηκε από το αποτέλεσμα αυτό, μίλησαν για «λαϊκιστές» και «λαοπλάνους». Υποστήριξαν δηλαδή ότι οι ψηφοφόροι (ή έστω η πλειοψηφική μερίδα τους) είναι άτομα μειωμένης κρίσης και αυξημένης αφέλειας, που παρασύρονται από δημοκόπους (και δεν πείθονται από τον «τεκμηριωμένο λόγο» των επίσημων ΜΜΕ ή των κυβερνήσεων, δηλαδή όσων εκφράζουν τις απόψεις των ηγεμονικών μερίδων των κυρίαρχων τάξεων).

² (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/25/labour-race-corbyn-wins-britain-out-of-europe>).

Εξαιρέση σε αυτό το κλίμα, μεταξύ άλλων, αποτέλεσε ο Bernie Sanders, ο οποίος σχολιάζοντας την υπερψήφιση του Brexit υποστήριξε: «Αυτό που νομίζω για την ψήφο αυτή είναι πως αποτελεί ένδειξη ότι η παγκόσμια οικονομία δεν δουλεύει για τον καθένα. Γνωρίζετε, δεν δουλεύει για τον καθένα στις ΗΠΑ και ούτε στο Ηνωμένο Βασίλειο δουλεύει για τον καθένα. Ο κόσμος λέει: “Ξέρετε κάτι, η παγκόσμια οικονομία μπορεί να είναι θαυμάσια για κάποιους ανθρώπους, αλλά όχι για μένα”».³

Ένα αντίστοιχο επιχείρημα διατύπωσε και ο Γάλλος φιλόσοφος Etienne Balibar σε διάλεξη στο Ινστιτούτο Ρόζα Λούξεμπουργκ στο Βερολίνο, στις 24/6/2016: «Οι Βρετανοί δεν ψήφισαν να φύγουν από την ΕΕ, επειδή ένιωθαν λιγότερο μέλη αυτής της ένωσης, αλλά επειδή διαπίστωσαν, όπως και πολλοί άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί, ότι κάτι πήγε “πολύ στραβά” με αυτή την ένωση. Κάτι πήγε “πολύ στραβά” στους τομείς των θεσμών, της δημοκρατίας και της ασφάλειας, μιας ευρείας έννοιας που περιλαμβάνει τα σύνορα και τη μετανάστευση».⁴

Από τους υποστηρικτές του Brexit, οι περισσότεροι πρόταξαν το επιχείρημα της «εθνικής ανεξαρτησίας» της Βρετανίας από τον «ζυγό» της ΕΕ και των Βρυξελλών. Εντούτοις και στην περίπτωση αυτή υπήρξαν ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις. Ο Julian Assange, ο ιδρυτής του ιστότοπου WikiLeaks, ο οποίος επί τέσσερα χρόνια βρίσκεται έγκλειστος στην Πρεσβεία του Ισημερινού στο Λονδίνο, όπου του παρέχεται άσυλο, υποστήριξε στις 23/6/2016 το Brexit, σε συνέντευξή του στο ITV channel, με το εξής επιχείρημα:

«Το Ηνωμένο Βασίλειο βλάπτει την ΕΕ, αλλά και η ΕΕ βλάπτει το Ηνωμένο Βασίλειο, διότι διευκολύνει την έλλειψη δημοκρατικής λογοδοσίας στη χώρα, επιτρέποντας σε διαδοχικές κυβερνήσεις της χώρας απλώς να λένε “είμαστε αναγκασμένοι να κάνουμε αυτά τα πράγματα λόγω της νομοθεσίας της ΕΕ”, όταν πίσω από τη νομοθεσία της ΕΕ είναι κατά πρώτο λόγο ακριβώς αυτές οι κυβερνήσεις».⁵

Το επιχείρημα του Assange έχει αναμφίβολα βάση: Οι κυβερνήσεις και τα κόμματα που σχεδίασαν και ψήφισαν τις ευρωπαϊκές Συνθήκες (του Μάαστριχτ, της Λισαβόνας, ...), τα σχέδια Συντάγματος, τα «Σύμφωνα Σταθερότητας»,

3 (<http://www.washingtontimes.com/news/2016/jun/24/bernie-sanders-calls-uk-brexite-vote-vote-against-g/>)

4 (<http://koinoniko-ergastirio.blogspot.gr/2016/06/etienne-balibar-brexite-luxemburg-lecture.html>).

5 (<http://sputniknews.com/europe/20160620/1041600769/Assange-Backs-Brexit-Cameron.html>).

«Δημοσιονομικής Προσαρμογής», την «απελευθέρωση» της αγοράς εργασίας και την περιθωριοποίηση των συλλογικών διαπραγματεύσεων, τη «μείωση του κόστους εργασίας των επιχειρήσεων» κ.ο.κ., επικαλούνται κατόπιν την ΕΕ, που «υποχρεώνει» τις «χώρες» να ακολουθήσουν πολιτικές λιτότητας και μετακύλισης του κόστους της κρίσης στους εργαζομένους και τους φτωχούς, αποψίλωσης του κοινωνικού κράτους κ.ο.κ.

Βέβαια, δεν είναι ακριβής η διατύπωση ότι «η ΕΕ βλάπτει το Ηνωμένο Βασίλειο». Στην πραγματικότητα οι πολιτικές των νεοφιλελεύθερων κυβερνήσεων και της ΕΕ βλάπτουν τα συμφέροντα της εργασίας και της κοινωνικής πλειοψηφίας σε όλες τις χώρες. Επομένως η έξοδος της Βρετανίας από την ΕΕ δεν αναμένεται να επιφέρει ουσιώδεις αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική πολιτική, στο νεοφιλελεύθερο πλαίσιο διακυβέρνησης, όσο κι αν μια μερίδα της ψήφου υπέρ του Brexit κινητοποιήθηκε από τη δυσφορία του προς τις αντεργατικές νεοφιλελεύθερες πολιτικές, όπως επισήμανε και ο Bernie Sanders.

Όμως γιατί να υποστηρίζει κάποιος (εν προκειμένω ο Assange) ότι «το Ηνωμένο Βασίλειο βλάπτει την ΕΕ»;

3. Το άνευ νομιμοποίησης στρατηγικό σχέδιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης

Πριν περίπου ένα χρόνο κυκλοφόρησε η «Έκθεση των πέντε Προέδρων» της ΕΕ («Jean-Claude Juncker σε στενή συνεργασία με τους Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi και Martin Schulz») με τίτλο *Η ολοκλήρωση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης*.⁶

Στην Έκθεση αυτή περιγράφεται το στρατηγικό σχέδιο των οικονομικών και πολιτικών ελίτ της ΕΕ: (1) Χρηματοοικονομική Ένωση, (2) Δημοσιονομική Ένωση, (3) Δημοκρατική λογοδοσία, νομιμοποίηση και ενίσχυση των θεσμών. Στην ουσία πρόκειται για *σχέδιο συνομοσπονδοποίησης της Ζώνης του Ευρώ (ΖτΕ)*. Ακόμα και η λεγόμενη «δημοκρατική λογοδοσία, νομιμοποίηση και ενίσχυση των θεσμών» συνδέεται με την «παγίωση της εξωτερικής εκπροσώπησης του ευρώ» (σ. 19).

Εδώ όμως προκύπτει ένα δομικό πρόβλημα στη διαδικασία ευρωπαϊκής ενοποίησης: η διαφοροποίηση εντός ΕΕ, μεταξύ ΖτΕ και χωρών-μελών εκτός ΖτΕ δεν επιτρέπει τη δημιουργία θεσμών νομιμοποίησης του σχεδίου ενοποίησης της ΖτΕ. Μάλιστα από τις εννέα χώρες-μέλη της ΕΕ που δεν συμμετείχαν στη ΖτΕ, τρεις, η

⁶ (https://ec.europa.eu/priorities/sites/beta-political/files/5-presidents-report_el.pdf)

Βρετανία, η Σουηδία και η Δανία παρέμειναν εκτός ευρώ με δική τους πολιτική απόφαση (αντίθετα με τις υπόλοιπες έξι που θα ενταχθούν όταν «ικανοποιήσουν συγκεκριμένα κριτήρια»).

Πώς προχωρούσε λοιπόν η διαδικασία ενοποίησης οικονομικών δομών, θεσμών και πολιτικών της ΖτΕ, ως διαδικασία *ευρωπαϊκής* συνομοσπονδοποίησης, όταν εννέα ευρωπαϊκές χώρες (και ιδίως η Βρετανία με το τεράστιο ειδικό βάρος σε οικονομικό και γεωπολιτικό επίπεδο) παρέμεναν εκτός ΖτΕ; Η απάντηση είναι απλή και γνωστή: Προχωρούσε πάντα χωρίς νομιμοποίηση από τους ψηφοφόρους των χωρών-μελών της ΖτΕ, μέσα από γραφειοκρατικές διαδικασίες, αποφάσεις «ανεξάρτητων οργάνων», διαβουλεύσεις σε επίπεδο ισχυρών κρατών και επιχειρηματικών λόμπι, μυστικές συναντήσεις και τετελεσμένα γεγονότα. Το Ευρωκοινοβούλιο (και το σώμα πολιτών που το εκλέγει) δεν είναι σε θέση να αποφανθεί για κρίσιμα ζητήματα συνομοσπονδοποίησης των 19 από τις 28 χώρες-μέλη της ΕΕ, το σύνολο των οποίων υποτίθεται ότι εκπροσωπεί. Αντίθετα π.χ. από τη νομιμοποίηση του τρίτου Μνημονίου λιτότητας στην Ελλάδα, μέσα από τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 και τη Βουλή που προέκυψε από αυτές, στη ΖτΕ δεν υπάρχει (και ούτε φαίνεται ότι μπορεί να υπάρξει, τουλάχιστον όσο παραμένει μέλος της Ένωσης η Βρετανία) αντίστοιχος μηχανισμός νομιμοποίησης των αποφάσεων των οικονομικών και πολιτικών ελίτ.

Αναφερόμενος στο αρνητικό αποτέλεσμα των Δημοψηφισμάτων για το Ευρωσύνταγμα στη Γαλλία και την Ολλανδία, τον Μάιο και τον Ιούλιο του 2005 αντίστοιχα, που οδήγησε τον πρώην Καγκελάριο της Γερμανίας Χέλμουτ Σμιτ να δηλώσει «αυτό το αποτέλεσμα [το όχι στο Ευρωσύνταγμα] δεν είναι καθαρά γαλλικό, ολλανδικό, ισπανικό κλπ. Εάν διενεργούνταν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες δημοψηφίσματα, θα είχαμε παρόμοια αποτελέσματα», ο Etienne Balibar παρατηρεί:

«Κατά συνέπεια, και το τωρινό αποτέλεσμα του βρετανικού δημοψηφίσματος εκφράζει “κάτι το ευρωπαϊκό”: τη βαθιά σύγκρουση μεταξύ των ευρωπαϊκών πληθυσμών και του πολιτικού συστήματος. Οι ευρωπαϊκοί λαοί βιώνουν ένα τεράστιο έλλειμμα εκπροσώπησης: βλέπουν στο πολιτικό σύστημα που αρθρώνεται από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς ένα νέο μηχανισμό στη διάθεση των ελίτ για τη διακυβέρνησή τους και την καταπίεση των δικαιωμάτων τους. Βλέπουν επίσης ένα υπέρογκο και τερατώδες σώμα τεχνοκρατών, το οποίο, υπό την πρόφαση της εκπροσώπησής τους ως συγκεκριμένων πολιτών από τους οποίους άμεσα ή έμμεσα

εκλέγονται, προσέρχονται στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και εκεί στην πραγματικότητα συναλλάσσονται και συνδιαλέγονται με ένα άλλο είδος πολιτειότητας: με το σκιώδες πολιτικό σώμα που αποτελούν τα λόμπι και το ανεξέλεγκτα ισχυρό χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο. Αυτή την ένταση, η οποία συνδέεται έντονα με αυτό που ονομάζουμε “άνοδο του λαϊκισμού” στην Ευρώπη [...] πρέπει να θεωρήσουμε ως το πιο σημαντικό πράγμα που εκφράζεται με το Brexit».

Το δομικό πρόβλημα έλλειψης νομιμοποίησης προς τη διαδικασία νεοφιλελεύθερης συνομοσπονδοποίησης της ΖτΕ είχε εντοπιστεί από συστημικούς αξιωματούχους και διανοούμενους πολύ πριν το πρόσφατο βρετανικό Δημοψήφισμα. Στις 25/11/2015 έδωσε διάλεξη στην Αθήνα, προσκεκλημένος του ΙΝΕΡΠΙΟΣΤ, ο Kemal Dervis, Αντιπρόεδρος του Brookings Institution στην Ουάσιγκτον και πρώην Υπουργός Οικονομικών της Τουρκίας, με θέμα “The Future of Europe beyond Multiple Crises: A way forward” («Το μέλλον της Ευρώπης πέρα από τις πολλαπλές κρίσεις: Ένας δρόμος προς τα εμπρός»). Μεταξύ άλλων, ο ομιλητής παρουσίασε τη θέση που είχε αναπτύξει σε προηγούμενο άρθρο του (“Two Europes in one” – «Δυο Ευρώπες σε μία»),⁷ σύμφωνα με την οποία απαιτείται η δημιουργία ενός δεύτερου Ευρώ-Κοινοβουλίου, αποκλειστικά για τις χώρες-μέλη της ΖτΕ, ώστε να μειωθεί το έλλειμμα νομιμοποίησης που πλήττει τη διαδικασία ενοποίησης της ΖτΕ: «Για να εξασφαλιστεί η δημοκρατική νομιμοποίηση και να ικανοποιούνται τα εθνικά συνταγματικά δικαστήρια (όχι μόνο της Γερμανίας) θα έπρεπε να δημιουργηθεί ένα δεύτερο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο για να εξυπηρετεί το νομοθετικό βραχίονα της ΖτΕ».

Είναι όμως αμφίβολο αν μπορεί να υιοθετηθεί μια πρόταση ανάλογη με αυτήν του Kemal Dervis, ακόμα και μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας αποχώρησης της Βρετανίας από την ΕΕ. Διότι το πρόβλημα νομιμοποίησης των ευρωπαϊκών στρατηγικών δεν είναι κατά κύριο λόγο τεχνικό ή θεσμικό. Είναι πολιτικό: Ο νεοφιλελευθερισμός, στη βάση του οποίου σχεδιάζεται και προωθείται η συνομοσπονδοποίηση της ΖτΕ, υπονομεύει το κράτος πρόνοιας και στρέφεται καταστατικά ενάντια στα συμφέροντα της μισθωτής εργασίας. Δεν πρόκειται έτσι τελικά να νομιμοποιηθεί στη συνείδηση της κοινωνικής πλειοψηφίας.

⁷ <http://www.brookings.edu/research/opinions/2015/11/10-europe-united-kingdom-eu-dervis>